

A középkori Anglia hiedelemvilága

A középkori ember számára a vallásos áhítat nem hit, hanem tény kérdése volt. Evidens dologként fogta fel Isten létét, ennek megfelelően építette fel életét, társadalmi normáit, szokásait és hiedelemrendszerét. A középkorban, amikor az Európában megállapodó népek felvették a kereszténységet, találkoztak e vallás mitológiájának mitikus lényeivel és gyakorolni kezdték e vallás szertartásait, szokásait. De nem lettek hűtlenek saját népük szokásaihoz, hiedelmeihez sem, amelyeknek őseik rakták le alapköveit és generációról generációra alakult az akkori, az ő számukra ideálisnak tűnő, földrajzi és társadalmi elhelyezkedéshez igazodó formára.

Így az ősi és újonnan felvett szokások ötvöződéséből csak egy-egy országra jellemző egyedi hiedelemrendszerrel rendelkező kultúrák jöttek létre szerte Európában. Ennek megfelelően a kora középkorban Angliában is ilyen - pogány és keresztény elemeket is hordozó mondakörökre támaszkodó - irodalmi (hősmondák) és képzőművészeti művek születtek.

Az egyik legismertebb ilyen hősmonda Beowulf története. A IX. században jegyezték le, háromezernél több sorból áll és itt jelenik meg először Arthur király neve. Két fő részre oszlik. Az első részben Beowulf, Geat király unokaöccse szerencsés kimenetelű ütközetben legyőzi Grendelt, az óriást és annak boszorkány anyját. A második részben Beowulf öreg királyként az országot védi a kincsörző sárkánytól, legyőzi azt, de ő is meghal.

Az Arthur-legenda másik forrása Wales korai irodalmának egyik leghíresebb elbeszélés-gyűjteménye, a Mabinogion. Az itteni Arthur jellemében erősebb a kelta eredet, keménykezű és vad harcos, de kegyes és dicsőséges uralkodó egy személyben. Ezekben a hősmondákban megjelenik az eszményi uralkodó képe, aki megvédi népét minden veszedelemtől.

A középkor hiedelemvilágának legkülönösebb képzőművészeti ábrázolása a németalföldi manierizmus két fő festője, Hieronymus Bosch (1450-1516) és Pieter Bruegel képein látható, műveiket benépesítik a keresztény mitológia fontos szereplői: misztikus állatok, mesebeli lények (unikornis, fönix madár, sárkány), démonok, ördögök, boszorkányok és más ártó szellemek. Bosch s'Hertogenboschban született és ott is alkotott. Néhány művészettörténész, így Fraenger szerint egy eretnek szekta, a Szabad Szellem Testvérei tagja volt és képein - főleg a Gyönyörök kertje című festményén ennek a szektának tanait és szertartásait ábrázolta. Ezt az állítást cáfolja Bosch bizonyíthatóan hívő katolikus volta és az, hogy képeinek nagy részét II. Fülöp és III. Henrik király vette meg, akik köztudottan a kereszténység és az ellenreformáció hívei voltak.

Képeit sokszor hármias oltárra un. triptichonra festette. A triptichon hármias osztású oltárkép, amelyben a középső részhez, - ami általában a paradicsomot, illetve a látszólagos paradicsomot ábrázolja - két oldalt egy-egy szárny csatlakozik. A bal szárny a kezdetet, tehát a teremtés utolsó napjait, a jobb szárny pedig a poklot ábrázolja. A két szárny becsukott állapotban látható külső oldalain a teremtés hét napjának első fele jelenik meg.

Ehhez a szerkezeti felépítéshez meglepően hasonlít a misztérium-drámák színpadtípusa, ahol is a kora-középkori színjátszással szemben, amely nem ismerte a színváltást a misztérium-drámákban már egymás fölött, alatt és mellett helyezkedtek el a színek. Felül a paradicsom volt, középen az evilági helyszínek, alul, vagy oldalt a pokol. Egy másik megoldás, amikor a különböző színek kocsikra voltak felépítve és vagy a kocsikat húzták arrébb, vagy a nézők vándoroltak kocsitól kicsiig.

A hagyományos apokalipszis (utolsó ítélet) ábrázolásokon az üdvözülők és az elkárhozók száma megközelítően azonos, ezzel szemben Bosch ilyen témájú képein sokkal több, szinte minden ember elkárhozik, elnyeri méltó büntetését. Ennek oka Bosch pesszimista emberszemléletében keresendő, amely szerint az emberi élet alapeleme az ostobaság és a bűn. Bosch korában az egyház - némely magukat látnokoknak, illetve prófétáknak nevező, és nagyon meggyőzően beszélő egyének hatására - azt hirdette, hogy az apokalipszis közel van és ezért fel kell készülni rá. Minden járványt, természeti katasztrófát, háborús verebéséget és egyéb szerencsétlenséget az isteni harag megnyilvánulásának tulajdonítottak és ezzel támasztották alá saját elméleteiket.

A középkor hiedelemvilága megjelenik a kor drámai műfajaiban is, ezek a mystery play, ami bibliai jeleneteket; miracle play, ami a szentek életének epizódjait és a morality play, amely kitalált történeteket mutat be és az élet nagy kérdéseire próbál választ adni.

A középkori színház az istentiszteletből vált ki. Már a templomban is jelen voltak színjátszás kezdeti formái: jelmezes papok eljátszották Jézus születését, kereszthalálát, feltámadását és más bibliai jeleneteket. Ezek voltak a liturgiai drámák, amelyek a IX. században jelentek meg. Ezeket továbbfejlesztve a pápák egyre több világi elemet építettek előadásába, amelyek ezáltal látványosabbakká és szórakoztatóbbakká váltak. ("Németországban pl. az apostolok versenyt futottak a Sírhoz, mikor meghallották, hogy Krisztus feltámadt."¹) A középkori színjátszást nem lehet csak az egyháztól eredeztetni, mert azokban nagy szerepet játszottak az ősi pogány elemekkel átszőtt népi hagyományok.

¹ Szerb Antal: A világirodalom története 223. old.

Hasonlóan a keresztény egyházi színjátszáshoz, amely eredetileg, tradicionális bibliai témákat dolgozott fel, Bosch első alkotói korszakában is hagyományos, kevés alakos kompozíciókat festett, melyeken már feltűnik sajátos jellemábrázolása. Korai művei közé tartozik A hét főbűn, A kooperáció és A bűvész. Művészete második korszakában alkotta leghíresebb alkotásait, a triptichonokat, amelyeken sok alak van, az összehatás kaotikus. Keveredik rajtuk a Biblia tiszta erkölcsisége az elkárhozás képeivel. (A szénásszekér, Az utolsó ítélet, Gyönyörök kertje) Utolsó korszakában a "sötét középkor" eszméi eltűnnek képeiről, azokat higgadtság, kevés alak és tájképi háttér jellemzi. E képein Jan van Eyck hagyománya figyelhető meg (A tékozló fiú, A királyok imádása). Boscht különös formái és témái alapján sokan tekintik a szürrealisták őseinek.

A Gyönyörök kertje című triptichon bal szárnya belső oldalán Éva teremtésének pillanata látható. A kép előterében a Mindenható sokkal fiatalabbnak tűnik, mint a szokványos ábrázolásokon, és önkéntelenül is Jézust juttatja eszünkbe. Távolabb a tóból különböző állatok (elefánt, zsiráf, unikornis) isznak, a tó közepén emelkedik az élet kútja, amely a kor művészeti alkotásaiban visszatérő szimbólum. A kút aljában rózsaszín drágakövek találhatóak. Ez a motívum a "mesés", ismeretlen Indiát jelképezte.

A középső képen az idillikus földi paradicsomot festette le. Az idillt alátámasztja a gyümölcsök és állatok jelenléte. A művész világos, erős színeket és egyenes megvilágítást alkalmaz, ezzel is kihangsúlyozza a gondtalanságot és vidámságot. A növények és állatok szerepeltetése a képen az emberek ártatlanságára utal, ebből adódóan eggyé válnak a természettel. De az embereknél nincsenek eszközök, amelyekkel birtokba vehetnék a Földet, ez a tény, valamint az állatok és növények eltúlzott méretei arra engednek következtetni, hogy ez nem az igazi paradicsom, hanem az ember eltévelyedése. Ez a paradicsom mulandó, a kép tele van egyértelmű és rejtett utalásokkal.

Egy parkszerű tájat látunk, amely a középkor ikonográfiájában nagy szerepet játszó szerelmi liget motívum megjelenítése. - Ugyanez a kép tárul elénk Shakespeare Szentivánéji álom című vígjátékában, ahol a tündérek és a kézművesek az Athén melletti erőben szerelmeskednek. - Bosch képén a tóban leányok játszadoznak, körülöttük férfiak lovagolnak különböző állatokon. Az állat legtöbbször az ember alantas vágyait szimbolizálja. A férfiak gyűrűt vonnak a lányok köré, ezzel is növelve biztonságérzetüket. A háttér dombjai ködbe vesznek, ezt a technikát a perspektíva érzékeltetésére Leonardo da Vinci alkalmazta először. Némely művészettörténész a képen korabeli németalföldi és flamand közmondás metaforáját véli felfedezni.

A jobb szárny belső oldalán látható a pokol, Bosch legmozgalmasabb ilyen témájú képe. A pokolban felborul a rend, megfordul minden. Ezt jelképezi

a vadászt áldozatként cipelő nyúl. A középkorban a zene a paráznaságot szimbolizálta, ezért számos hangszer látható a képen, csakúgy felnagyítva, mint a középső kép állatai, és átalakulva kínyeszközökké. Megjelenik "a hét főbűn" motívum, a bélpoklos nő a falánkságot, az önmagát egy ördög hátuljában nézegető nő a hiúságot, a meztelen alakok a paráznaságot jelképezik. A kép központi alakja a Faember, melynek lábai fatörzsek, cipői csónakok. Rezignáltan nézi saját pusztulását. Vannak olyanok, akik Bosch önarcképét vélik felfedezni benne. A kép bal alsó sarkában a játékosok pokla látható. Tőle jobbra a széken ülő márdárfejű démoni alak elnyeli az emberek lelkeit és azonnal túlad rajtuk.

Minden korban, így a középkor hiedelmeiben is fontos szerepet játszottak a boszorkányok és a varázslók. De kik a boszorkányok, varázslók? Egyrészt a környezete hitte valamely asszonyról - kevés esetben férfiről - annak magányos, vagy más tekintetben különös életmódja, magatartása miatt, hogy az ördöggel, illetve más alvilági lényekkel kapcsolatot tart. Másrészt némely ember hitte magáról, hogy a Sátán kiválasztotta őt. Ezen személyek azért gyakorolták a különféle rítusokat, szertartásokat, hogy az alvilág gonosz szellemeitől, démonaitól, vagy magától az ördögtől természetfeletti erőt szerezzenek és így hatalmuk legyen embertársaik felett.

A boszorkányok nem feltétlenül gonoszak, gyógyítást és más hasznos tevékenységet is végezhetnek, csak hogy a gonoszokról szóló történetek az emlékezetesebbek. A boszorkányok egyetemességét mutatja az a tény is, hogy az afrikai törzsek tagjai ugyanazokat a varázsigéket mormolják, mint a boszorkányok Shakespeare Machbethjében. A középkori Európában és más földrészek primitív népeinél sem voltak feltétlenül kirekesztve a társadalomból, minden faluban élt egy javasember, aki jól értett a növények gyógyhatásaihoz és többek között gyógyítással foglalkozott.

A boszorkányok titkos helyeken, éjszaka tartották meg összejöveteleiket, amit Sabbath-nak (héber eredetű szó, a hetedik napot, vagyis szombatot jelöli) nevezünk. Legfontosabb ünnepeik április 30-a, amely a Walpurgis-éj előestéje és október 31-e, mindenszentek napja, amely régi pogány ünnephez kapcsolódik. A Sabbath az ördögnek való tiszteletadással és új boszorkányok felavatásával kezdődött, majd lakoma és tánc következett. Az összejövetel rendszerint orgiába fulladt. A keresztény egyház előítélete a szexualitással szemben, - ami megjelenik Bosch képein is, ahol a nemiség látszólag ártatlan, de alaposabb megfigyelés után kitűnik, hogy Bosch osztotta korának nézetét és az emberi paráznaság undorító voltát, és annak veszélyeit mutatta be - csak ösztönözte a boszorkányokat profán szertartásaik megtartására. Az inkvizíció fénykorában az emberek úgy tartották, hogy ördöggel csak boszorkány közösülhet, és ezért a vádolt asszonyokat addig kínozták, ameddig "bűnüket" be nem vallották. A szertartásokon felszabadult erőket vagy jóra, vagy rosszra használták fel, közis-

mert monda, hogy az angol boszorkányok beavatkozása idézte elő azt a vihart, amely a spanyol Nagy Armada pusztulását idézte elő 1588-ban.

A boszorkányság Európában valóban elterjedt a XVI-XVII. században. Sokszor ártatlan idős asszonyokat vádoltak boszorkánysággal, akik pl. felületesen értettek a növények gyógyító hatásához. Az egyik legmegdöbbentőbb eset 1692-ben történt az amerikai Salemben, amikor is a városkában vallásos hisztéria hatására 200 embert börtönöztek be, és 34 vádlottat akasztottak fel boszorkányság miatt. A hiedelem szerint a boszorkányok legszívesebben repülve közlekednek, Európában seprűnyélen, Afrikában állatokon.

A boszorkányok, akiket Bosch is ábrázolt A két boszorkány című rajzán, a normális világ ellentétei, ezt jól példázza az újoncok beavatása, amely a "Mi atyánk..." imádság visszafelé mormogásával ér véget. A boszorkányok túléltek az inkvizíciót, a közutálatot és ma is vígan gyűléseznek Angliában New Forestben, a walesi mezőkön, Franciaországban a Vogézekben, és Bretegne-ban, Németországban a Harz hegységben és a Fekete Erdőben, valamint másutt is. De a XX. századi boszorkányság sokat enyhült a középkorhoz képest, unatkozó asszonyok összejövételiről van szó, amelyeken ilyen témákról beszélgetnek.

A keresztény világ a ördög megjelenésekor az emberek között az ördögűzés rítusával védekezik. Az evangéliumok szerint már Jézus és apostolai is végeztek ördögűzést. Az egyházi hierarchián belül külön papi rang van e tevékenység végzésére, az exorcisták (ördögűzők). A középkorban a társadalmi ellentmondásokat, természeti katasztrófákat és más szerencsétlenségeket is hoztak összefüggésbe az ördögi megszállással és ezért üldözték a boszorkányokat, amelyek felett az inkvizíció (szent törvényszék) ítélkezett. A boszorkányüldözés megindítása VIII. Ince pápa 1484-ben kiadott Summis desiderantes kezdetű bullájához fűződik.

"Az emberi társadalomnak minden korban választ kell adnia az őt ért támadásokra, vagy a belső rendjét megszegők, a kohézióját bomlasztók magatartására."² A középkor elfogadott társadalmi normáival a boszorkány-magatartás nem volt összeegyeztethető, ezért azt támadásnak értelmezték és üldözték. A vádolt személyeket különféle kínzásoknak vetették alá, majd minden humánus mot nélküli módszerekkel végezték ki. A kivégzéseket a nép vásári komédiának tekintette. A halálbüntetések minél látványosabb módon való megrendezésével a hatalom leplezte bizonyos gyengeségeit.

Minden korban a könyörtelen büntetés céljai: az elrettentés és ezáltal újabb bűnök elkövetésének megakadályozása; a hatalom tekintélyén esett csorba kiköszörülése; az emberekben élő bosszúvágy és a társadalom igazságérzetének

² Rubicon történelmi folyóirat 1996/6. szám, Mezey Barna: Bűn és büntetés

kielégítése. A büntetés egy másik szerepe a korabeli ember tájékoztatása a bűn tényéről.

A büntetés mindig az adott kor és adott társadalmi csoport legfőbb értékeihez igazodott. Az ember legfontosabb értékei a testi egészsége és élete, ezért a középkorban a legfőbb büntetési mód a poena ordinaria, (a halálbüntetés) és a csonkítás volt. De emberi érték még a becsület, a büszkeség és a szabadság is, ezért alkalmaztak megszégyenítést és börtönbüntetést. A szabadságvesztéses büntetés sokáig nem volt szabályozva és hatása is kevés volt, de amikor Európában a polgári értékek megerősödtek, az emberi szabadság értékesebb lett, előtérbe került a börtönbüntetés. Különböző módon súlyosbították a szabadságvesztéses büntetést, vagy időtartamát nyújtották nagyon hosszúra, vagy különböző sa nyargatásoknak vetették alá a rabot. Ilyen volt az éheztetés, a kínzás (kerékbe törés, nyújtás, csiklandozás stb.) A kínvallatás közben használt egyik legfontosabb eszköz az ún. kínzó körte. Ezt a szájba helyezték, így meggátolták, hogy a paciens kiabáljon, vagy megharapja a hóhért. A börtön kifejezés a XVII. században terjedt el, eredetileg a hóhért jelölte, mivel annak házában tartották az elítélteket. Amellett, hogy a nép a kivégzéseket szórakozásnak fogta fel, a hóhért kitalították maguk közül, őt és gyermekeit is becstelennek tartották, ezért ez a mesterség apáról fiúra szállt.

A középkori ember az őselemeknek (tűz, víz, levegő, föld) pusztító és tisztító erőt tulajdonított, s ez lehetett az alapja a tűzhalál különböző módozatainak. Ezt a kivégzési módot legfőképpen boszorkányok, eretnekek és méregkeverők ellen alkalmazták. Enyhítő körülmény esetén a vádlottat először megölték, majd elégették. A szentségtörés bűnének megtorlásaként is sokszor alkalmazták a tűzhalált. "Ha egy öregasszony az Úr testét magához véve azt a szájában tartva azért, hogy későbbi ördögi sugallatra ráolvasson vele a veszőhelyre kell vinni, és ott miután a hírnök a fentebbi kikiáltást elvégezte, őket tűzben kell megégetni."³

A középkor hiedelme szerint a tűzhalálra ítélt személy, a tűz, a füst, de még hamu is mágikus erővel bírt, s ezáltal veszélyes volt. - A tüzet, mint misztikus szimbólumot Bosch több képén is ábrázolja, így a Gyönyörök kertje triptychon pokol jelenetében, ahol a háttérben tüzek emésztik az épületeket. - Hogy ezeket az erőket féken tartsák, az elítéltet levetkőztették, kezeit összekötötték, hajukat lenyírták. Az ítélezők és a hóhér kegyeletességén múlt, hogy az áldozat mennyit szenvedett. Akadt olyan eset, amikor az áldozat nyakába kis löporos tasakot csempészték, hogy a tűzhalált meggyorsítsák, vagy a bakó úgy rakta meg a máglyát, hogy a felszálló füsttől gyorsan megfulladt a halálraítélt.

³ Újlak város jogkönyve 1525.

A tűzzel való büntetés egy másik formája a bélyegezés. Ilyenkor felizzított vas billogokkal megjelölték a bűnöst. A leghíresebb ilyen kivégzés 1584-ben történt, Guillaume herceg gyilkosát kínozták izzó vassal 18 napig. Magyarországon a bélyegezést általában boszorkányok és eretnekek büntetésére alkalmazták.

Az uralkodó ellen elkövetett merényletkísérleteket különös kegyetlenséggel torolták meg. "Jó" példa erre az az angliai eset, amelyben Guy Fawkes és társait végezték ki, akik 1605-ben merényletet akartak végrehajtani a Lordok Házának tagjai és I. Jakab király ellen. "A foglyokat felakasztották, elevenen felvágták, kibelettek, zsigereiket kitepték és előttük elégették. Végül mindegyik foglyot felnégyelték."⁴

De térjünk vissza a középkori színjátszás történetéhez. Ahogy a misztérium-dráma nagyon elvilágiasodott már nem működhetett a templom falain belül, ezért kikerült a piacra és már nem latinul adták elő, hanem népek saját nyelvükön játszották. Ekkor a téma is sokrétűbb lett, már nemcsak vallásos témájú műveket adtak elő, hanem megjelentek a világi bohózatok is. A liturgiai drámával ellentétben itt nem énekelték, hanem mondták és játszották a szöveget.

Angliában Úr napja körül előadták Isten művét: a világteremtéstől az utolsó ítéletig. A szereplők kézművesek, legények inasok voltak. A mimusok: tréfacsinálók, alakoskodók, vándorkomédiások jeleneteket adtak elő. Az Úr napját 1311-ben Róma egyházi ünnepnek nyilvánítja. Angliában a misztériumjátékok felelnek meg az úrnap körmenetnek. A céhek összeálltak és együtt adtak elő 30-40 jelenetből álló játékot. (A vallásos játékok ősi hazája Worcester és Coventry.) "Fegyverkovácsok játszották a kiűzést a paradicsomból, vízfordók és csónakosok a vízözönt, hajósok Noé menekülését, ötvösök a kincsekkel rakott három királyt, bormérők a kánai mennyegzőt, tükészítők a keresztre feszítést, Krisztus pokoljárásán a szakács céh mesterkedett a tűz körül."⁵ A játékok bemutatása során tilos volt minden fegyver viselése. A játékok szövege többfajta ütemű versszakban volt írva, változó rímképpel, megőrizve az ősi angolszász betűímet. A morálitás-drámával együtt létrejött színház minden társadalmi csoportnak játszott.

Angliában a XV. században - a drámai műfajok közül - különösen a morality play-kat kedvelték. Itt allegorikusan ábrázolják a jó és a rossz küzdelmét és ezáltal erkölcsi intelmeket fogalmaznak meg a közönség felé. Az első szakaszában vallási témákat dolgozott fel, pl. Everyman, Mankind. William Shakespeare ezt fajtát építette be jobban műveibe. Második szakaszában inkább aktuális társadalmi problémákkal kezdett foglalkozni, majd később teljesen alle-

⁴ Tim Haley A világ legnagyobb perei 63. old.

⁵ Cs. Szabó László: Shakespeare Esszék

gorikussá vált. Mind a három fajtának fő hőse a Humanum Genus. Megjelenik a hét főbűn motívum (Envy - irigység, Lechery - paráznaság stb.) Ezek az ördög helyett szerepeltek, mint a "Rossz". Ebből adódott a morality play vígjátéki szála. A hét főbűnt később összevonták és csak mint Bűn (Vice) szerepelt a drámákban. Egyes irodalomtörténészek szerint az Erzsébet-korabeli machiavellista (céljai elérésére minden eszközt jogosnak tartó ember) a népi BŰN alakból alakult ki.

A reneszánsz angol drámaírók műveiben is felfedezhető a középkori moralitás-dráma hatása, így Shakespeare, Marlowe és Ben Jonson színdarabjaiban is. Marlowe-val és Jonsonnal ellentétben Shakespeare műveiben csak filológiai (tehát többféle módszer eredményiből együttes következtetés levonásával) elemzéssel található meg a moralitás-dráma elemei. Így Othellót és Leart a Humanum Genus-szal azonosíthatjuk. Othello és Lear tévednek, amikor hisznek rosszakaróinak és tévesen cselekszenek. Ezt a felismerés követi, majd a szellemi megújulás következne, ami azonban Othellónál elmarad. Drámáiban az álnok és intrikus szereplők cselekedeteiben fellelhető a moralitás-dráma BŰN-ének hatása. A IV. Henrik című dráma egyik szereplőjénél, Falstaff-nál még megtaláljuk a BŰN kettősségét, a bohócot és az álnokot. A IV. Henrik sokban hasonlít a középkori moralitás-dráma szerkezeti felépítéséhez, fő mozgatórugója a választás, amelyet Henriknek kell megtennie Falstaff és a főbíró között. Ez a motívum megjelent korábban a Humanum Genus-szal kapcsolatban is.

A középkori reneszánsz irodalom jellegzetes darabja Shakespeare Szentivánéji álma, amely a Rómeó és Júlia paródiája. Annak kifordított és megsokszorozott változata. Látomásos mozgóképmutatvány, tündérmesében csoportos mélylélektan. Főúri lakodalomban adták elő. A szereplők egy nászvigalom résztvevői, akik az "álomban" kiélik magukból az elképzelt tündérbonyoldalmakat. "Szemfényvesztő varázsszínház, kicsinyítő és nagyító, torzító és megszépítő tükrökből."⁶ Shakespeare a "szent örületben" együtt mutatja be a földhözragadt mennyországot és az elszabadított poklot. Szellemidézésnek, ördögűzésnek lehetünk tanúi. Alakot ölt a test lelkesülése, a lélek testisége. A képzeletben a magas és a mély réget, a világosság és a sötétség összekeveredik és a vásári komédiák megszokott színpadtípusához hasonló lesz szerkezeti felépítése, rétegződése. Tapasztalatait az angol néplélekben, a szokások hiedelemvilágából meríti. Megismerjük a fejére állt világot (erre utal a cím is.)

A darabban kézművesek - mint a misztérium-játékban - színelőadást próbálnak és adnak elő. Egy nagy össznépi libidó, együtt játszanak a tündérek a halandókkal, az uralkodók az alattvalókkal, a város az erdővel. A szerelemben minden egyesül, az államügy, a magánügy, a természeti csoda, az elemi csapás,

⁶ Géher István: Shakespeare-olvasókönyv

a káprázat és a valóság. A tündérvilági álomban végbemegy a misztikus nász a tündérkirálynő és a számarfelű Zuboly között, amelyből öntudatlanul ébrednek. Tehát e vígjátékban épp úgy jelen van az ember és az állat misztikus kapcsolata, mint Bosch Gyönyörök kertje című festményén.

A Shakespeare-kori Anglia rendfenntartó ereje a hit és tapasztalat, a gondolkodás és képzelet együttesén alapul. A tudomány és technika gyors fejlődése következtében a kor embere mitologikus ámulattal szerez tudomást dolgokról (Pl. új világrész felfedezése az óceánon túl.)

1453-ban a vereséggel végződött százéves háború véget vetett Anglia minden olyan törekvésének, amellyel hatalmát akarta növelni Európa délkeleti és földközi-tengeri részén. Európától elszigetelődve az új uralkodó osztály fellendítette az árutermelést, a hajózást, a kereskedelmet. Megreformálták az egyházat.

Amint láthattuk a középkori ember - főleg a falusi lakosság életét - teljes egészében átszöttek hiedelmei. Megjelenítették azokat a kor művészei festményeiken, drámaikban és zeneműveikben. A népi hagyományokra épülő pogány szokásokat össze tudta egyeztetni a kereszténység szertartásaival és mitológiájával. A középkor és a kora újkor nagy államférfiai, hadvezérei, politikusai támaszkodtak jósk tanácsaira és terveik megvalósításában próbálták felhasználni az okkult "tudományokat". Az ember hiedelmei szinte minden korban befolyásolták döntéseit és megváltoztatták cselekedeteit.

Bibliográfia

- Beke László: Műalkotások elemzése Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995.
Benedek Marcell: Shakespeare Bibliotheca, Budapest, 1957.
Cs. Szabó László: Shakespeare Esszék
Derek és Julia Parker: Természetfölötti jelenségek Gulliver, Budapest, 1991.
Gecse Gusztáv: Vallástörténeti kislexikon Kossuth, Budapest, 1971.
Géher István: Shakespeare-olvasókönyv Cserépfalvi Könyvkiadó, Szépirodalmi Kiadó
Idegen szavak és kifejezések szótára Akadémiai, Bp., 1989. Szerk. Bakos Ferenc
Kosztolányi Dezső: Lángelmék Nyugat, Budapest, 1940.?
Magyar Ért. k.szótár Akadémiai, Budapest, 1987.
Művészeti lexikon Akadémiai, Budapest., 1965.
Rubicon történelmi folyóirat 96/6. Főszt.:Rácz Árpád
Shakespeare tanulmányok Akadémiai, Budapest, 1965.
Szántó György Tibor: Anglia története Maecenas, Budapest, 1992.Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1991.
Szerb Antal: A világirodalom története Bibliotheca, Budapest, 1958.

Tim Haley: A világ legnagyobb perei, Új Vénusz, Budapest, 1992.
Wolfgang Wintermeier: H. Bosch fantasztikus életműve, Corvina, Budapest,
1983.